

Neapykantos kalbos raiška Lietuvos interneto dienraščių publikacijose apie pabėgėlius

Ieva Balsiūnaitė

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Žurnalistikos bakalauro studijų programos komitetas
Bernardinų g. 11, LT-01124 Vilnius
El. paštas: i.balsiunaite@gmail.com

Santrauka. Straipsnis skirtas išanalizuoti neapykantos kalbos koncepciją ir ištirti neapykantos kalbos atvejus Lietuvos interneto dienraščių aktualijose apie pabėgėlius. Tyrimu aiškinamasi, kaip žurnalistinėse publikacijose neapykantos kalba naudojama konstruojant pabėgėlio portretą, aprašant su pabėgėliais susijusius migracijos bei integracijos procesus. Straipsnyje taip pat nustatomos neapykantos kalbos poveikio prielaidos.

Tyrimas atliktas 2015 m. rugpjūčio – spalio mėnesiais, ištirti 4 Lietuvos interneto dienraščiai: „Delfi.lt“, „15min.lt“, „Lrytas.lt“ ir „Alfa.lt“. Tyrimo rezultatai parodė, kad neapykantos kalba pabėgėlių atžvilgiu skleidžiama pasitelkiant stereotipus, išankstines nuostatas, rasistinius pareiškimus. Pabėgėliai dažnai apibūdinami kaip grėsmingi atvykėliai, nesugebėsiantys integruotis Europos šalyse, pakenksiantys europietiškajai kultūrai ir saugumui.

Reikšminiai žodžiai: neapykantos kalba, pabėgėlis, žiniasklaida, stereotipai, išankstinės nuostatos, rasizmas, diskriminacija, ksenofobija.

Įvadas

Pabėgėlių klausimas Europoje darosi vis labiau aktualus tiek politinėje arenoje, tiek žiniasklaidoje. Bene kasdien tarp profesionaliai parengtų žiniasklaidos publikacijų, galima aptikti ir tokių, kuriose esama neapykantos kalbos elementų – rasizmo, diskriminacijos ar ksenofobijos pa-

bėgėlių atžvilgiu. Neapykantos kalbos raiška nėra nuomonių įvairovės pasekmė, ji turi destruktvyvų efektą – neigiamo poveikio konstravimas apsunkina racionalų ir objektyvų su pabėgėlių politika susijusių sprendimų priėmimą, taip pat ir visuomenės vertinimą, pasirodymą priimti pabėgėlius į savo šalis. Neapykantos kalba neatsiejama ir nuo žurnalistinės etikos bei moralės klausimų žurnalistams: kaip etiškai informuoti visuomenę apie pabėgėlių aktualijas ir nebūti neapykantos kalbos skleidėjais? Dėl šios priežasties žurnalistams, kitiems viešosios informacijos skleidėjams bei žmonėms, priimantiems su pabėgėlių politika susijusius sprendimus, svarbu suvokti neapykantos kalbos sampratą ir galimas jos raiškos žiniasklaidoje pasekmes.

Pagrindinė straipsnio problema susijusi su neapykantos kalbos koncepcija ir jos raiška informacijos šaltiniuose, kasdien skleidžiančiuose aktualią informaciją. Straipsnio objektas – neapykantos kalba. Straipsnio tikslas – atskleisti, kokia yra neapykantos kalbos raiška apie pabėgėlius Lietuvos interneto dienraščiuose. Tyrimui pasirinkti keturi interneto dienraščiai – „Delfi.lt“, „15min.lt“ ir „Lrytas.lt“ yra populiariausi Lietuvoje, juose publikuojama daug su pabėgėliais susijusios informacijos. Interneto dienraštis „Alfa.lt“ populiarumu kiek atsilieka, tačiau ir jame galima aptikti nemažai su pabėgėliais susijusių aktualijų, turinčių įtakos pabėgėlių vertinimui bei esamos politinės situacijos suvokimui. Straipsnio tyrimo metodas – kokybinė interneto dienraščių aktualijų apie pabėgėlius analizė. Šiai analizei publikacijos atrinktos pagal tinkamumą ir temos aktualumą.

Neapykantos kalbos koncepcija

Nors neapykantos kalba egzistuoja realiame gyvenime, žiniasklaidoje ji tampa įvairių tyrinėjimų objektu, ją apibrėžti gana sudėtinga, nes nėra vieno universalaus apibrėžimo. Neapykantos kalba neretu atveju lyginama su saviraiškos laisve, tačiau neapykantą ir saviraišką derėtų atskirti, nes laisvas kalbėjimas neturėtų varžyti ar žeišti kitų žmonių teisių bei laisvių. Kaip bebūtų, sutariama, kad neapykantos kalbos išskirtinumas – jog ji visada susijusi su pagrindinių žmogaus teisių pažeidimu.

Europos Taryba neapykantos kalbą apibrėžia kaip bet kuria raiška skleidžiamą, kurstomą, skatinamą ar pateisinamą rasinę neapykantą, ksenofobiją, antisemitizmą ir kitą iš nepakantumo kylančią neapykantą, kuri pasireiškia agresyviu nacionalizmu ir etnocentrizmu, diskriminacija ir priešiškuumu prieš mažumas, migrantus ir imigrantų kilmės žmones¹. Apibrėžime naudojamas pasakymas „bet kuria raiška“ reiškia, kad tai nėra vien pasakyti žodžiai, tai ir vaizdo įrašai, nuotraukos ir bet kuris kitas veiksmas ar turinys.

Neapykantos kalbos stiprumas ir poveikis labai priklauso nuo to, kam ji skirta. Į visuomenės narių daugumą nukreipta neapykantos kalba turės mažesnę poveikį, į mažumą – didesnę. Pavyzdžiui, neapykantos kalba prieš musulmonus turės itin stiprų poveikį visuomenėje, kurioje musulmonai nėra dauguma. Tai gali sukelti jų kaip mažumos priespaudą ir diskriminavimą², veiksnius, galinčius turėti itin neigiamų pasekmių.

Neapykantos kalba yra susijusi su neapykantos kurstymu, ji sukuria priešiškuumą tam tikrų žmonių atžvilgiu. Neapykantos tam tikroms tautinėms, etninėms, religinėms ar tam tikros rasės žmonių grupėms kurstymas paprastai pasireiškia jų orumo pažeminimu: skleidžiant melagingus prasimanymus, iškreiptus arba tendencingai parinktus duomenis apie rasę, etninės grupės ar atskiros tautos istoriją, kultūrą, tradicijas, psichologinę sandarą, tikėjimą, idėjas, įvykius, paminklus ir dokumentus, kurie sudaro tautines ar religines vertybes, teršiančius ir žeidžiančius etninę ar konfesinę grupę arba tam tikrus jos atstovus – šios grupės narius, t.y. duomenis, kuriuose slypi pasityčiojimas, pasibjaurėjimas ir panieka jiems³. Dėl tokios informacijos nukenčia ne tik tam tikra asme-

¹ KEEN, Ellie; GEORGESCU, Mara. *Bookmarks – A manual for combating hate speech online through human rights education*. Strasbourg, 2014, p. 134.

² Ten pat, p.138.

³ LIETUVOS RESPUBLIKOS GENERALINĖ PROKURATŪRA. *Metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisiminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų* [interaktyvus]. 2009 m. gruodžio 23 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/met-rek-del-neapykantos-2009-12-23.pdf>).

nų grupė, bet ir visuomenė, kurioje įsivyrąja nesaugumo atmosfera, priešiškos nuotaikos, taip pat gali kilti ir noras ginti savo interesus nuo, kaip tikima, nepažįstamų, pavojingų atvykėlių.

Neapykantos kalba yra kompleksiškas reiškinys, tačiau galima išskirti dažniausiai pasitaikančius su pabėgėliais susijusius neapykantos kalbos elementus. Dažniausiai žiniasklaidoje pabėgėliai vertinami kaip grupė, o ne kaip individualūs žmonės – toks vaizdavimas neretu atveju paremiamas ir rasistinėmis pastabomis, stereotipiniais pareiškimais bei išankstinėmis nuostatomis. Šie elementai ir sudaro neapykantos kalbos pabėgėlių atžvilgiu koncepciją. Dėl šios priežasties, norint geriau suprasti neapykantos kalbos raišką publikacijose apie pabėgėlius, verta labiau įsigilinti į stereotipų, išankstinių nuostatų ir rasizmo sampratą.

Socialinėje psichologijoje stereotipas apibrėžiamas kaip: *kognityvi struktūra, apimanti asmens žinias, įsitikinimus ir laukimus, susijusius su tam tikra žmonių grupe. Ši schema leidžia apibendrintai manyti, kad visų grupės narių charakteristikos yra vienodos*⁴. Stereotipai gali tapti problemiškais, kai jie imami laikyti savaime suprantamu faktu apie tam tikras grupes, šio darbo tikslo atžvilgiu – apie pabėgėlius. Nors pagal pagrindinius žmogaus teisių principus visi esame lygūs ir šią lygybę reikia gerbti, neigiamais atspalviais sukonstruoti ir žiniasklaidoje pateikiami stereotipai gali pažeisti žmogaus orumą bei žmogaus teises.

Analizuojant stereotipo sampratą verta pabrėžti, kad sakytinėje ar rašytinėje kalboje stereotipai gali egzistuoti nebūtinai kaip leksinės, gramatinės struktūros. Stereotipai gali būti išreikšiami semantiškai, tam tikromis nuorodomis, predikacijomis, kurias dažnai padiktuoja konkretaus diskurso, šiuo atveju – pabėgėlių temos, turinys.

Kitas neapykantos kalbos apie pabėgėlius elementas – išankstinės nuostatos. Nagrinėdama neapykantos kalboje naudojamų išankstinių nuostatų sampratą, Uta Quasthoff⁵ į atskiras kategorijas išskiria požiūrį

⁴ SUSLAVIČIUS, Antanas. *Socialinė psichologija*. Vilnius, 2006, p. 60.

⁵ WODAK, Ruth; REISIGL, Martin. Discourse and Rasism. In: SCHIFFRIN, Deborah; TANNEN, Deborah; HAMILTON, Heidi. *The handbook of discourse analysis*. Oxford, 2001, p. 378.

į tam tikrus individus, kaltinamąjį nuosprendį jų atžvilgiu ir išankstines nuostatas. Požiūrį ji apibūdina kaip pasirinktą poziciją, išreiškiant simpatiją arba atvirksčius. Kaltinamuosius nuosprendžius U. Quasthoff apibrėžia kaip kaltinamąjį pobūdį turinčius neigiamus bruožus, kurie priskiriami tam tikriems asmenims ar jų grupėms. Išankstinės nuostatos – kaip dažniausiai neigiamus nusistatymus apie asmenį arba tam tikrą jų grupę. Išankstinės nuostatos neretu atveju yra lydimos ir stereotipų⁶.

Prie jau apibrėžtų stereotipų ir išankstinių nuostatų, su pabėgėliais susijusioje neapykantos kalboje pridedamas dar vienas elementas – rasizmas. Rasizmas apibrėžiamas kaip: *įsitikinimų sistema ar doktrina, kuri teigia, kad įgimti biologiniai skirtumai tarp žmonių rasių lemia kultūrinius ar individualius pasiekimus – iš ko seka išvada, kad viena rasė yra aukštesnė kitos rasės atžvilgiu ir kad aukštesnioji rasė turi teisę valdyti žemesniąją*⁷. Galima teigti, kad nelygios skirtingų rasių pozicijos yra pagrindinis rasizmą apibūdinantis aspektas, tai pat, dėl rasizmo žmonės diskriminaciją patiria būtent dėl savo išorinių – fizinių, biologinių savybių, neretu atveju pervetinama rasinių skirtumų svarba istorijai, kultūrai ir visuomenei.

Apibendrinant neapykantos kalbos sandarą, derėtų išskirti tai, kad pagrindiniai jos elementai yra stereotipai ir išankstinės nuostatos, tačiau atsižvelgiant į šio darbo turinį, prie neapykantos kalbos elementų pridedamas ir rasizmas, kurio apraiškomis neretu atveju paremiami pirmieji du elementai. Neapykantos kalba žiniasklaidoje pabėgėliai yra aprašomi neigiamais stereotipais, skleidžiamos nepatvirtintos išankstinės nuostatos. Tai formuoja prieštaringą pabėgėlio portretą, turi įtakos visuomenėje vyraujančiai nuomonei, gali trukdyti ir sklandžiai atvykėlių integracijai.

Neapykantos kalbos raiškos efektas

Neapykantos kalbos raiška žiniasklaidoje nėra eilinis neutralus pranešimas. Nesvarbu, ar publikacijos autorius naudodamas neapykantos kalbą ar jos elementus siekė tam tikros įtakos auditorijai, ar ne, neapy-

⁶ Ten pat.

⁷ LIETUVOS RESPUBLIKOS GENERALINĖ PROKURATŪRA, išnaša 3.

kantos kalbos turinys padiktuoja tolimesnį scenarijų kitiems galimiems procesams: diskriminacijai, stigmatizacijai ir/ar ksenofobijos raiškai. Publikacijose apie pabėgėlius naudojama neapykantos kalbos raiška neretu atveju kursto diskriminaciją, stigmatizuoja konkrečius asmenis ar asmenų grupes, jų atžvilgiu visuomenėje kelia ksenofobiškas nuomones. Dėl šios priežasties derėtų išsiaiškinti visų trijų minėtų sąvokų sampratą.

Kalbant apie su pabėgėlių diskursu susijusią diskriminaciją, jos sąvoką vertėtų kiek susiaurinti, nes diskriminaciniai procesai yra susiję su konkrečiais individualais ir jų grupėmis – pabėgėliais. Šiuo atveju, neapykantos kalbos reiškiniu žiniasklaidoje galima vadinti rasinę diskriminaciją, kuri Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo apibrėžiama kaip: „Rasinė diskriminacija reiškia kokių nors skirtumų, išimčių, apribojimų darymą ar pranašumo teikimą, pagrįstą rasės, odos spalvos, giminės, tautybės ar etninės kilmės požymiais, siekiant panaikinti arba apriboti pripažintas žmogaus teises ir pagrindines laisves ir neleisti vienodai naudotis jomis arba jas realizuoti politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje ar kurioje kitoje visuomenės gyvenimo srityje“⁸. Rasinės diskriminacijos apibrėžimas apima daug skirtingų sričių, kurių veikimo sferoje atsiduria diskriminuojami asmenys. Neapykantos kalba žiniasklaidoje rasinę diskriminaciją gali skatinti tiesioginiais ir netiesioginiais būdais, tačiau bet kuriuo atveju ji yra realizuojama, kai žiniasklaidos turiniu konkretūs žmonės ar jų grupės yra diskriminuojami, išskiriami dėl savo rasės, etniškumo ar fizinių savybių. Rasinė diskriminacija pabėgėlių diskurse paaštrina jau anksčiau apibrėžtą „kito“ sampratą ir su ja išylančias diskriminacines problemas.

Neapykantos kalba galimai reprodukuojama rasinė diskriminacija ne vienintelis neapykantos kalbos elementų turinčių publikacijų žiniasklaidoje efektas. Ksenofobija visuomenėje taip pat gali nulemti

⁸ Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo: Generalinės Asamblėjos 1965 m. gruodžio 21 d. 2106 A (XX) rezoliucija [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0870461405C9>).

įvairių emocinių nusistatymų, priešišku nuotaikų pabėgėlių atžvilgiu ir panašių reiškinių atsiradimą. Ksenofobija apibrėžiama kaip: *perdėtas nepalankumas arba priešiškus svetimšaliams ir tam, kas svetimšališka. Šią fobiją turintys žmonės bijo, vengia ar yra priešiški nusiteikę prieš kitokios tautybės, rasės, religijos, kultūros atstovus. Ksenofobijos terminas yra vartojamas siekiant apibūdinti baimę ar akivaizdų nepasitenkinimą užsieniečiais, nepažįstamaisiais ar asmenimis, besiskiriančiais nuo didesnės visuomenės dalies. Ji gali sukelti ar paskatinti priešiškas ar smurtines reakcijas visuomenėje, tokias kaip didelės dalies imigrantų, atskiros etninės, tautinės (nacionalinės), religinės grupės išvaymas iš konkrečios visuomenės gyvenamosios erdvės, arba - žiauriausia forma – genocidu. Ksenofobija taip pat yra apibūdinama ir kaip svetimšalių, kitataučių, kitos rasės asmenų ar jų grupių (dažniausiai sudarančių mažumas tam tikroje visuomenėje) diskriminacija dėl tautybės ar rasės⁹. Ksenofobija aptinkama neapykantos kalbos publikacijose, kuriose pabėgėliai išskiriami kaip „kiti“, „svetimi“, dažnai ir baimę bei pavojų keliantys asmenys.*

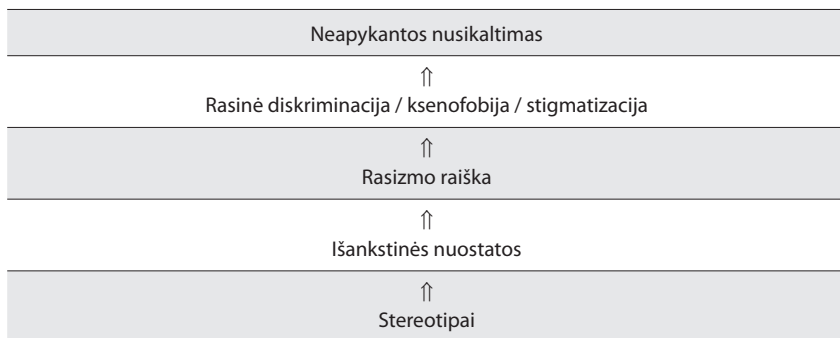
Ksenofobiškose publikacijose dažnai nutylimi faktai apie tai, dėl kokių priežasčių ir iš kur vyksta pabėgėliai. Neretai naudojamos pabėgėlius nužmoginančios metaforos, informacija pateikiama manipuliatyviai – tarkime, vietoje pabėgėlių iškeliamos musulmonybės, terorizmo temos. Žurnalistams svarbiau tampa pabrėžti tai, kad pabėgėliai yra musulmonai ar išoriškai atrodo kitaip nei europiečiai, kai tuo pat metu istorijos apie ne musulmonus pabėgėlius yra pateikiamos visai kitaip – jų nedemonizuojant ir neišryškinant tam tikrų savybių. Derėtų pridurti, kad neapykantos kalbos elementų turinčios informacijos nulemta ksenofobija gali egzistuoti ir kaip baimė visuomenės sąmonėje, ir kaip realus reiškinys kasdienėje aplinkoje.

Trečiasis dėl neapykantos kalbos raiškos galimai atsiradęs efektas – stigmatizacija. Stigmos sąvoką 1963 m. įvedė Ervingas Goffmanas, ją apibūdinęs kaip: *„Stigma – tai toks fenomenas, kai žmogus pasižymi koku nors fiziniu, psichologiniu ar socialiniu deviantišku (nukrypimo) požymiu, žyme, ir ta žymė (stigma) ryškiai skiriasi nuo kultūriškai nusistovėju-*

⁹ LIETUVOS RESPUBLIKOS GENERALINĖ PROKURATŪRA, išnaša 3.

sių normų¹⁰. Stigmatizuojamas žmogus išskiriamas iš kitų visuomenės narių, stigma tampa jo etikete visuomenėje, prieštara nusistovėjusiems įsitikinimams, neatitikimu tarp stereotipinio ir faktinio socialinio tapatumo¹¹. Visuomenė, kurioje gyvena stigmatizuojamas žmogus, dažniausiai ši asmenį ar jų grupes atstumia, o jei bendrauja, tai dažniausiai nenoriai, vyrauja neigiamos nuomonės stigmatizuojamųjų atžvilgiu. Pabėgėliams stigmos gali būti priskiriamos dėl religijos, išvaizdos, kultūrinių skirtumų ir kitų aspektų, išskiriančių juos iš kultūriškai nusistovėjusias normas deklaruojančių visuomenės narių.

Taigi, apibendrinant efektus, kurie gali pasireikšti dėl neapykantos kalbos raiškos, reikia išskirti tris sąvokas, tai: rasinė diskriminacija, ksenofobija ir stigmatizacija. Visi šie reiškiniai, nors apimantys skirtingas sampratas, gali neigiamai veikti ir pabėgėlius, ir politinių sprendimų priėmimą, ir visuomenės reakcijas. Žiniasklaidos diskurse aptinkama neapykantos kalba gali virsti ir neapykantos nusikaltimais, reiškiančiais fizinį arba žodinį asmens užpuolimą dėl išankstinio nusistatymo prieš asmenį, dėl tam tikros jo savybės, pvz: rasinės, etninės, tautinės kilmės, religijos ir kt. (1 pav.).

1 paveikslas. Neapykantos kalbos raiškos efektas
Šaltinis: sudaryta autorės.

¹⁰ SUSLAVIČIUS, Antanas. *Socialinė psichologija*. Vilnius, 2006, p. 108.

¹¹ RAPOLIENĖ, Gražina. *Ar senatvė yra stigma? Senėjimo tapatumas Lietuvoje: daktaro disertacija [interaktyvus]*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012, p. 33. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20121001_092814-83904/DS.005.0.01.ETD).

Neapykantos kalba ir žurnalistinė etika

Neapykantos kalbos raiška žiniasklaidoje glaudžiai susijusi ir su žurnalistų moralės bei etikos temomis. Analizuojant neapykantos kalbą žiniasklaidoje, kyla klausimai, tokie kaip: kur yra moralinės ribos rengiant skelbtiną informaciją, koks žurnalistinės etikos vaidmuo, norint užkirsti kelią neapykantos kalbos raiškai? Galima teigti, kad neapykantos kalbos raiška – ne tik politikų, visuomenės, bet ir kiekvieno žurnalisto ar kito viešosios informacijos skleidėjo profesinės ir asmeninės etikos klausimas. Informacijos rengėjai bei leidėjai skleisdami neapykantos kalbą ne tik pažeidžia tam tikrų asmenų teises, bet ir formuoja visuomenės nuomonę pasirinktu konkrečiu kampu. Žurnalistų, viešosios informacijos rengėjų ir leidėjų etišką darbą apibrėžia Visuomenės informavimo įstatymas (VIĮ) bei Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas (LVIEK). Kadangi šio straipsnio tyrime pateiktų analizuotų aktualijų paskelbimo laikotarpiu (2015 m. rugpjūtis – spalvis) dar galiojo Lietuvos Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas (LŽLEK), pateikiama šio dokumento straipsnių, susijusių su tiriamą problema, analizė.

Visuomenės informavimo įstatymo 3 str. 2 dalyje nurodoma, kad viešosios informacijos rengėjai, skleidėjai, žurnalistai ir leidėjai privalo vadovautis Konstitucija, įstatymais bei tarptautinėmis sutartimis. Taip pat ir žmogiškumo, lygybės, pagarbos žmogui principais, kurie neapykantos kalbos raiška būna pažeidžiami. Tame pačiame straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad reikia gerbti religijos ir sąžinės laisvę¹². Visuomenės informavimo įstatymo 19 str. taip pat nurodoma, kad neskelbtina informacija yra ta, kurioje kurstoma neapykanta, kurstoma diskriminuoti, smurtauti dėl lyties, seksualinės orientacijos, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų¹³. Tai atkreipia dėmesį ir į jau anksčiau minėtus principus rengiant ir skelbiant informaciją apie pabėgėlių situacijos aktualijas.

¹² Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas: 2006 m. liepos 11 d. Nr. X-752 [interaktyvus]. Vilnius, [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280580&p_query=&p_tr2=).

¹³ Ten pat.

Lietuvos Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekse galima išskirti penkis straipsnius, kurie siejasi su neapykantos kalbos raiškos ir žurnalistinės etikos bei moralės klausimais. LŽLEK 1 straipsnyje nurodoma, kad įgyvendinant informacijos rengimą ir sklaidą privaloma užtikrinti žmogaus teises ir laisves¹⁴. Pastarosios prieštarauja neapykantos kalbos sampratai, todėl tai leidžia daryti išvadą, kad laikantis šio straipsnio nuostatų neapykantos kalbos raiškos visuomenės informavimo priemonėse galima išvengti. Dar vienas aspektas, kuris aptinkamas ir neapykantos kalbos raiška paremtoje žiniasklaidos informacijoje yra tas, kad skelbiamos šaltinių nuomonės gali pažeisti teisę ir etiką¹⁵.

Siejant žurnalistinę etiką su vienu iš neapykantos kalbos elementų – išankstinėmis nuostatomis, galima išskirti LŽLEK 38 straipsnį, kuriame teigiama, kad žurnalistas ir viešosios informacijos rengėjas neturi skelbti nepagrįstų, nepatikrintų, faktais neparemtų kaltinimų¹⁶. Vengiant tokios informacijos pateikimo, būtų galima išvengti ir pasekmių, kurias gali nulemti neatsakingas bei neetiškas išankstinių nuostatų prieš tam tikrus žmones ar jų grupes, šiuo atveju, apie pabėgėlius, skelbimas bei formavimas.

Daugiausia tiesioginių sąsajų su neapykantos kalbos raiška Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekse turi 54 ir 55 straipsniai. LŽLEK 54 str. nurodoma, kad žurnalistui ir viešosios informacijos rengėjui „<...> draudžiama žeminti ar šaipytis iš žmogaus pavardės, rasės, tautybės, etniškumo, jo religinių įsitikinimų, amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, negalios ar fizinių trūkumų, fizinių duomenų net tada, kai tas žmogus yra nusikaltęs. Žurnalistai, viešosios informacijos rengėjai ir skleidėjai taip pat neturi sieti įtariamo, kaltinamojo ar nusikaltusio asmens priklausymo tam tikrai tautinei, etninei ar socialinei grupei, jo seksualinės orientacijos su jo pa-

¹⁴ Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas [interaktyvus]. Vilnius, 2005. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.etikoskomisija.lt/teisine-informacija/etikos-kodeksas/item/10-etikos-kodeksas>).

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Ten pat.

*darytu nusikaltimu bei tai pabrėžti*¹⁷. LŽLEK 55 str., papildo šias nuostatas, nes jame skelbiama, kad skatinti nesantaiką, kurstyti neapykantą tam tikrų individų ar jų grupių atžvilgiu 54 str., išvardytais pagrindais yra draudžiama¹⁸. Taigi šiuose LŽLEK straipsniuose įtvirtintos nuostatos nepateisina neapykantos kalbos raiškos viešojoje informacijoje.

Apibendrinant galima teigti, kad nors etiškos žurnalistikos principais savo darbą turėtų grįsti kiekvienas žurnalistas, viešosios informacijos skleidėjas ar leidėjas, šie principai neretu atveju lieka tik utopiniame lygmenyje. Publikacijose, kuriose skleidžiama neapykantos kalba, pateikti LŽLEK ir VII straipsniai pažeidžiami praktiškai. Šis reiškinys menkina informacijos rengėjų bei skleidėjų profesionalumą, daro įtaką visuomenės nuomonei tam tikrų klausimų ar visuomenės grupių atžvilgiu.

Neapykantos kalbos raiškos pavyzdžiai Lietuvos interneto dienraščiuose

Šiame straipsnyje nagrinėjamos Lietuvos interneto dienraščių aktualijos apie pabėgėlius ir jose aptinkamos neapykantos kalbos apraiškos. Tyrimui pasirinktos keturi Lietuvos interneto dienraščių – „Delfi.lt“, „15min.lt“, „Lrytas.lt“ ir „Alfa.lt“ publikacijos, atlikta kokybinė turinio analizė. Trys iš visų tirtų dienraščių – „Delfi.lt“, „15min.lt“ ir „Lrytas.lt“ pagal interneto tyrimų bendrovės „Gemius Baltic“ duomenis¹⁹ yra trys populiariausi bei vartotojų lankomiausi interneto dienraščiai Lietuvoje. „Alfa.lt“ savo populiarumu kiek atsilieka nuo pirmaujančių. Taip buvo norima pažiūrėti, kaip tą pačią, šiuo atveju, pabėgėlių aktualiją pateikia populiariausi Lietuvos interneto dienraščiai, taip pat, kaip ši aktualija aptariama mažesnio populiarumo interneto dienraštyje. Tyrimo laikotarpis: 2015 m. rugpjūtis – spalvis. Iš visų su pabėgėliais susijusių aktualijų, tyrimui buvo pasirinktos 143 aktualijos, kuriose aptikti 176

¹⁷ Ten pat.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ GEMIUS BALTIC [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.audience.lt/>).

neapykantos kalbos atvejai. Renkantis, kurias publikacijas analizuoti, visų pirma buvo surastos visos su pabėgėlių tema susijusios aktualijos. Šiai užduočiai įvykdyti buvo naudotasi pasirinktų interneto dienraščių paieškos sistemomis bei archyvais. Norint turėti kuo platesnį spektrą aktualijų, jų ieškojau pagal raktažodį „pabėgėliai“, didesniai tikslumui pasiekti raktažodžiu pateikdavau žodį be galūnės (t. y. „pabėgėl“), tam, kad paieškos sistemos surastų šį raktažodį naudojamą įvairiais linksniais. Tyrime galima matyti tiek perpublikuotus naujienų agentūrų pranešimus, tiek politikų, visuomenės veikėjų komentarus, tiek interneto dienraščių redakcijų žurnalistų autorinius darbus. Kadangi tema Lietuvos viešosios informacijos sklaidimo erdvėje yra itin aktuali, su pabėgėliais ir neapykantos kalbos temomis susijusių publikacijų interneto dienraščiuose buvo galima aptikti kone kiekvieną tirtą laikotarpio dieną.

Stereotipai apie pabėgėlius

Vienas dažniausiai aptinkamų su neapykantos kalba prieš pabėgėlius naudojamų stereotipų – visi atvykėliai yra grėsmingi radikalūs musulmonai, kurių elgesį nulemia griežtos, dažnu atveju ir ekstremistinės Islamo idėjos. Tai iliustruoja daugelis publikacijų, kuriose naujienos paremiamos neigiamais pabėgėlių išpuoliais, kurie dažniausiai yra pateikiami kaip neįvardytų liudytojų matyti įvykiai ar nuogirdos, pavyzdžiui: *„Bet sunku nepastebėti srauto video įrašų, kurie rodo bėgančių elgesį. Mačiau save musulmonu laikantį vaikigalį daužantį nemusulmonę merginą, o jai parkritus, spardantį ir vadinantį ją kekše. Mat ji, matote, nedėvėjo skaros“*²⁰. Šioje ištraukoje agresyviu tonu išryškintas tariamas pabėgėlių musulmonų nepakantumas kitiems.

Kalbant apie Islamą pabrėžiančių publikacijų tendencijas, galima teigti, kad dažnai būtent religiniu pagrindu yra kuriama terorizmo grės-

²⁰ VINOKURAS, Arkadijus. *Atviras laiškas bėgliams iš Artimųjų Rytų*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 25 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Priega per internetą (<http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/atviras-laiskas-begliams-is-artimuju-rytu.htm>).

mė. Aktualijose apie pabėgėlius galima aptikti publikacijų, kuriose teigiama, kad ir nuosaikiojo Islamo išpažinėjai slepia fundamentalizmą, radikalizacijos idėjas, vienas Lietuvos Respublikos Seimo narių savo publikacijoje teigia, kad ir su nuosaikiais musulmonais siejama religijos „išgryninimo“ grėsmė²¹.

Tokios naujienos beveik kiekvienu atveju pagrindžiamos palyginimais, pavyzdžiui, kaip ir minėtoje publikacijoje: „*Prisiminkime, kad nemaža dalis Rugsėjo 11-osios teroristų buvo antrosios kartos imigrantai, užaugę nuosaikiose ir tvarkingose, neva „integruotose“ musulmonų šeimose*“²². Tokie ir panašūs apibūdinimai bei pavyzdžiai kuria apibendrinimus, leidžia daryti išvadą, kad nei vienas musulmonas negali būti patikimas ir gyventi kaimynystėje su Islamo religiją išpažįstančiais žmonėmis yra nesaugu, nes nuolat tvyro teroro išpuolių grėsmė. Šioje situacijoje pamirštama, kad daugumą pabėgėlių į Europą vyksta ne tik dėl vykstančių karų, bet ir dėl jų šalyse išaugusio radikalizmo.

Nagrinėjant grėsmės nuotaikas sukuriantis publikacijas, galima išskirti dar vieną aspektą – spėliojimais paremtus pranešimus apie atvykėlių sveikatos būklę ir europiečiams gresiančias pavojingas ligas. „*Tai natūralu, nes nemažai jų serga hepatitu, tuberkulioze, yra priklausomi nuo narkotikų, nes ir mūsų centre būna, kad ateina koks jaunuolis ir prašo medadono, nes jam „lomkės“ prasideda*“²³, – tokio pobūdžio publikacijose pateikiama faktais nepatvirtinta informacija, kuri negali būti skelbiama šalia nepateikiant tai įrodymų. Nors ir tapatybės neatskleidžiančio, šių

²¹ ADOMĖNAS, Mantas. *M. Adomėnas. Anapus juoda ir balta: pabėgėlių klausimu labiausiai trūksta blaivios analizės*. In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 10 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.] Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/m-adomenas-anapus-juoda-ir-balta-pabegeliu-klausimu-labiausiai-truksta-blaivios-analizes.d?id=68960070>).

²² Ten pat.

²³ SPURYTĖ, Virginija; JACKEVIČIUS, Mindaugas. *Prakalbo pabėgėlių centre Vokietijoje dirbantis lietuvis: žmonės turi tai žinoti*. In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 9 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.] Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prakalbo-pabegeliu-centre-vokietijoje-dirbantis-lietuvis-zmones-tai-turi-zinoti.d?id=68946884>).

minčių autoriaus pareiškimai gali turėti neigiamą reakciją bei atsaką visuomenėje.

Tirtu laikotarpiu buvo galima aptikti ir publikacijų, kurios tiesiogiai nesusijusios su pabėgėlių vykimu į Europą diskursu, tačiau šiai temai jau kurį laiką esant vienai aktualiausių žiniasklaidoje, pateikiant kitas naujienas pabrėžiamas pabėgėlių etniškumas, tai taip pat dažnai pasikartojantis motyvas aktualijų antraštėse, pavyzdžiui: „*Pabėgėlis iš Sirijos sudaužė britės širdį šlykščiausiu melu*“²⁴. Tiek ši antraštė, tiek pati publikacija pabrėžia aprašomojo etniškumą, sukuria priežastinį ryšį tarp publikacijoje aprašomo įvykio ir straipsnio herojaus. Galima daryti išvadą, kad tokiu apibendrinimų, ryšių kūrimas turi tikslą auditorijos dėmesį atkreipti ne į straipsnyje dėstomą visumą, o konkrečius elementus, šiuo atveju – neigiamą straipsnio herojų, pabėgėlį iš Sirijos.

Daugelyje aktualijų neapykantos kalba pabėgėlių atžvilgiu reiškiamą juos vadinant apsimetėliais, apgavikais ar aferistais, tarkime: „*Galimas daiktas, kad išmanieji telefonai ir brangiai atrodantys drabužiai pigūs jūsų šalyje, dėl to neverta ginčytis. Juk bėga visi, kam gresia pavojus nuosavai gyvybei ar šeimai. Su tuo viskas aišku. Reikalaujantys geriausių ekonominių sąlygų, tikrai nesate pabėgėliai. O kas tada esate? Taip atgrasiai besielgiantys, panašu, aferistai*“²⁵. Tokio pobūdžio publikacijose pabėgėliai traktuojami kaip migrantų krizės kontekstu prisdengiantys migrantai, siekiantys vien ekonominės gerovės ar kitų paskatų, susijusių su nusikaltamumu ar kitais atvykimo motyvais. Skleidžiama tai, kad visi atvykėliai yra išlaikytiniai, siekiantys pasinaudoti Europos valstybių suteikiama parama, pavyzdžiui: „*Dalis tų vadinamųjų pabėgėlių tikrai nėra kažkokie vargšūkai, o tiesiog nori iščiulpti sistemą, kuri juos remia*“²⁶.

²⁴ LRYTAS.LT. *Pabėgėlis iš Sirijos sudaužė britės širdį šlykščiausiu melu*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. spalio 31 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://gyvbudas.lrytas.lt/likimai/pabegelis-is-sirijos-sudauze-brites-sirdi-slyksciausiu-melu.htm>).

²⁵ VINOKURAS, Arkadijus, išnaša 20.

²⁶ SPURYTĖ, Virginija; JACKEVIČIUS, Mindaugas, išnaša 23.

Publikacijose pabrėžiamos pabėgėlių integracijai, perkėlimo išlaidoms ir kitoms pirminėms reikmėms skiriamos sumos. Šie pasakymai dažnai pabrėžiami ir palyginimais, vietiniai Europos valstybių gyventojai šioje situacijoje vaizduojami kaip nuskriaustieji, turintys susitaikyti su valstybės „išlaikytiniams“ skiriamomis lengvatomis, pavyzdžiui: „Universitetų rektoriams sutarus, kad pabėgėliai Lietuvoje galės studijuoti nemokamai, lietuviai studentai jaučiasi it gavę spjūvį į veidą“²⁷.

Dar viena pabėgėlių diskurse aptinkama neapykantos kalbos išraiška – apibendrinimai, pabėgėlius vadinantys savo šalių neginančiais „bailiais“. Tokie pareiškimai išryškėja nagrinėjant pabėgėlio sąvokos sampratą ir pabrėžiant tai, jog daugiausiai pabėgėlių gretose sutinkama jaunų vyrų, savo šalyse galinčių būti kariuomenės dalimi. „A. Bilotaitė. *Išmirimo programa: Lietuva priims neginančius savosios tėvynės?*“²⁸ – tokios ir panašios antraštės kviečia skaityti publikacijas, kuriose rašoma, kad savo šalies gynybą pabėgėliai iškeičia į sotų gyvenimą Europoje. Tokiais pasakymais pabėgėlis vaizduojamas kaip nepatriotiškas, savo šalies gerove bei ateitimi nesirūpinantis individas. Šie pareiškimai visuomenėje formuoja neigiamas reakcijas į sprendimą iš savo šalių išvykti pasirinkusius žmones.

Aptarus pabėgėlius apibūdinančius stereotipus, galima daryti išvadą, kad dažnai faktais nepagrįstais apibendrinimais pabėgėliams priskiriamos kesnofobiją ar diskriminaciją formuojančios savybės.

Išankstinės nuostatos apie pabėgėlius

Tiriant publikacijas galima matyti, kad pabėgėlių integracija į Europos šalių darbo rinkas yra vienas labiausiai aptariamų klausimų. Dau-

²⁷ PUKENĖ, Rūta. *Dėlnaujosdovanospabėgėliams–šokas*. In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. spalio 1 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.] Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/daily/education/del-naujos-dovanos-pabegeliams-sokas.d?id=69124354>).

²⁸ BILOTAITĖ, Agnė. *Išmirimo programa: Lietuva priims neginančius savosios tėvynės?* In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugpjūčio 21 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.] Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/a-bilotaite-ismirimo-programa-lietuva-priims-neginancius-savosios-tevynes.d?id=68798440>).

gelyje aktualijų pabėgėlių integracija į darbo rinką pateikiama kaip itin sudėtinga ar išvis neįmanoma. Tai pagrindžiama pabėgėlių religiniais, socialiniais ir kultūriniais skirtumais, kurie, publikacijų autorių nuomone, neigiamai veikia galimą integraciją. Vienas pagrindinių argumentų – diskurse išskiriamas religinis, t.y. musulmonybės aspektas. Neretu atveju publikacijose teigiama, kad musulmonai, o ypač moterys Europos šalyse nedirbs, pavyzdžiui: „*Jie baigę vos po dvi klases, bet Koraną moka mintinai. Jie tikri musulmonai, nešiuolaikiški, todėl kai kalbama, kad jie gali padėti šalies ekonomikai augti, nes bus darbo jėga, tai yra nesąmonė. Musulmonės moterys niekada nedirbs, o vyrams prasideda visokie ramadanai ir darbuotojų nebėra*“²⁹. Tokiuose ir panašaus pobūdžio pranešimuose pateikiamos išankstinės nuostatos, kurias galima įvardyti kaip neapykantos kalbos raišką Islamą išpažįstančių pabėgėlių atžvilgiu.

Dar vienas ryškus aspektas yra tai, kad teigiama, jog pabėgėliai nesugebės integruotis į Europos šalių visuomenes, tapti pilnaverčiais jų nariais. „*Šie žmonės linkę į prievartą ir neturi jokios pagarbos valstybei, kuri juos priėmė. Tarp jų aukštas kriminalinis lygis, akivaizdi genderizmo disproporcija (vyrų gerokai daugiau nei moterų), jie visai kitaip elgiasi su moterimis<...> Ir migrantai–musulmonai visiškai nesirengia tapti europiečiais, jie atvyksta į Europą tik tam, kad Europa taptų musulmoniška, todėl kad jie – pagal jų suvokimą – nešantys „aukštesnę“ kultūrą. Europoje to nesupranta*“³⁰, – ši „Lrytas.lt“ straipsnio ištrauka iliustruoja, kokios išankstinės nuostatos pateikiamos kalbant apie vietinių ir atvykėlių visuomenes. Teigiama, kad pabėgėliai negerbia juos priimančių valstybių, yra linkę į prievartą, o jų musulmoniškos šaknys neleis jiems integruotis ir sklandžiai bendrauti su aplinkiniais.

Kalbant apie integraciją į europiečių visuomenes, galima išskirti pasikartojančius motyvus. Aktualijose nuolat pabrėžiama, kad pabėgėliai

²⁹ SPURYTĖ, Virginija; JACKEVIČIUS, Mindaugas, išnaša 23.

³⁰ LAPĖNAS, Saulius. *Džihadas Lietuvoje? Saugumo specialistai apie migracijos grėsmes*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. spalio 14 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://pasaulis.lrytas.lt/rytai-vakarai/dzihadas-lietuvoje-saugumo-specialistai-apie-migracijos-gresmes.htm>).

įsivaizduoja, jog į Europą jie atneša aukštesnę kultūrą, dėl to lygiavertė komunikacija su atvykėliais bus neįmanoma. Taip pat dažnai pasikartojantis motyvas ir tas, kad į Europą, į Lietuvą atvykę pabėgėliai kels didelį nesaugumo jausmą, jų buvimas artimoje aplinkoje bus itin pavojingas moterims, pavyzdžiui: „Girdėjau, kad jie prievartauja visas moteris su sijonais. Kas užtikrins mūsų saugumą? – atvykus „Sostinės“ žurnalistams apžiūrėti butų klausė Ratnyčios gatvės gyventoja Liudmila“³¹.

Viena pagrindinių išankstinių nuostatų tirtose aktualijose yra tai, kad į Europą atvykus pabėgėliams, šalyse padidės įvairaus pobūdžio nusikalstamumo, o su teroro išpuoliais susidurs ir šalys, kuriose terorizmo atvejų praktiškai niekada nebuvo. Pagrindine įvardijama nusikaltimų ir teroro išpuolių priežastimi galima išskirti jau ne kartą tyrime pasikartojusį motyvą – Islamo religiją: „Sakoma, kad islamas ir terorizmas – ne tas pat. Tik kodėl nuolat matau teroristus, žudančius islamo vardu? Dar nebuvo, kad jie sprogdintų ar šaudytų šaukdami „Coca-Cola“ ar „Persil“. Labai sunku įtikinti save, kad jausiuosi jaukiai, jeigu šalia gyvens barzdyla su chalatų, kuriam vieną dieną gegutė palieps padėti bombą man po subinę“³². Šios ištraukos poveikis pastiprintas ir pašėpiančiais apibūdinimais, sukuriančiais itin neigiamą pabėgėlio – teroristo portretą.

Dažnu atveju nagrinėtose aktualijose išskiriama ir tai, kad atvykę į Europą pabėgėliai sieks skleisti savo papročius bei jais pradžioje užgoš, vėliau ir sunaikins europietiškas tradicijas. Tirtose publikacijose pateikiama daug nepagrįstų neigiamų pavyzdžių, kuriais pabėgėlių integracija neva pakenks Europos identitetui, kultūriniam gyvenimui. Kaip pavyzdį, kuriame dėmesys kreipiamas į Lietuvą, galima pateikti „Lry-

³¹ DUMALAKAS, Arūnas. *Į Vilnių atsikraustys pabėgėlių? Taigi išprievartaus!* In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 29 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/i-vilniu-atsikraustys-pabegeliu-taigi-isprievartaus.htm>).

³² PARULSKIS, Sigitas. *Bėgliai – išbandymas kultūrai.* In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 8 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/begliai-isbandymas-kulturai.htm>).

tas.lt“ publikaciją „*Artėja įdomūs ir tolerantiški laikai*“³³. Joje pašiepiami musulmoniški papročiai, rašoma, kaip dėl jų bus atsisakyta lietuviškų produktų ir kitų lietuviams įprastų dalykų, tarkime: „*Pasitvirtins vadinamojo „košerinio skerdimo“, kai gyvulys papjaunamas be humanistinių ritualų, įteisinimo nauda, nes turėtų augti tokios mėsytės poreikis. „Lelija“ nustos siūti švarkus, kurių siūti nemoka ir imsis burkų bei nikabų. Galbūt atsiras nors viena kebabinė, kuri pagamins kažką panašaus į tikrą kebabą, nes kol kas tokių Vilniuje nėra*“³⁴. Ši ištrauka, akivaizdus pavyzdys to, kaip pasitelkiant neapykantos kalbą formuojamos stereotipais bei išankstinėmis nuostatomis ateities perspektyvos.

Verta išskirti ir dar vieną tirtose publikacijose skleidžiamą baimeę apie ateitį – tai, kad išnyks daugiausiai išpažinėjų Europoje turinti krikščionybė. Tai pagrindžiama tuo, kad dėl pabėgėlių atvykimo Europoje gyvenančių musulmonų skaičius bus didesnis nei čia gyvenančių krikščionių, taigi, didesnis islamo išpažinėjų kiekis natūraliai sumažins krikščionybės įtaką, o laikui bėgant ir visai ją užgoš. Publikacijose akcentuojama tai, kad pabėgėliai kelia grėsmę universalioms krikščioniškoms vertybėms³⁵. Taip pat tirtose aktualijose teigiama, kad atvykus pabėgėliams, skirtingų religijų išpažinėjų santuokos taps natūraliu reiškiniu, tačiau retu atveju krikščionims, konkrečiu atveju katalikams, pavyks išsaugoti religinį tapatumą, savo išpažįstama religiją perduoti palikuonims, pavyzdžiui: „*Viena aišku – musulmonai niekada nebus katalikais, mišrioje šeimose vaikai bus tik musulmonai*“³⁶.

³³ ČYVAS, Tomas. *Artėja įdomūs ir tolerantiški laikai*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugpjūčio 27 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://lietuovos-diena.lrytas.lt/aktualijos/arteja-idomus-ir-tolerantiski-laikai.htm>).

³⁴ Ten pat.

³⁵ BNS; ELTA. *Situacija Vengrijoje kaista: gyventojus kurstyti ėmė net vyskupas*. In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 9 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/daily/world/situacija-vengrijoje-kaista-gyventojus-kurstyti-eme-net-vyskupas.d?id=68953576>).

³⁶ BAGUŽIS, Gintaras. *Migracijos ekspertas įspėjo, kokie vaikai augs mišrioje šeimose*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 30 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://bendraukime.lrytas.lt/man-rupi/migracijos-ekspertas-ispėjo-kokie-vaikai-augs-misriose-seimose.htm>).

Bene visas apie pabėgėlius skleidžiamas išankstines nuostatas apjungiantis aspektas yra teiginiai, kad pabėgėlių atvykimas netolimoje ateityje nulems Europos sunaikinimą. Tai reiškia politinį, socialinį ir kultūrinį Europos nuosmukį, kuris, remiantis tirtose publikacijose skelbiamomis nuomonėmis, yra neišvengiamas. Situacijai iliustruoti pasitelkiami įvairūs palyginimai, skambios metaforos, pavyzdžiui: „*Pasiklausius specialistų, kiek pabėgėlių priėmimas sukels psichologinių, socialinių, kultūrinių, religinių, integracinių, infrastruktūrinių problemų ir kaip sunkiai jos įveikiamos, imi suvokti, kad esame imigracinio cunamio pavojuje*“³⁷. Tokiais ir panašiais pareiškimais skatinama neapykantos kalba atvykėlių atžvilgiu, pateiktame pavyzdyje situacijos rimtumo mastas vadinamas cunamiu.

Prie to paties aspekto galima pridurti ir pasakymus, kad Europos visuomenės pakeis dabartinių Artimųjų, Vidurinių Rytų bei Šiaurės Afrikos regionų gyventojai, esami ir būsiami pabėgėliai. Kalbant apie Lietuvą, kaip pavyzdį galima pateikti ištrauką iš „Delfi.lt“ publikuoto straipsnio „*A. Bilotaitė: Išmirimo programa: Lietuva priims neginančius savosios tėvynės?*“, kurioje teigiama, kad dėl pabėgėlių atvykimo šalyje lietuvių nebeliks: „*Galbūt ekonomiškai net visai gyvybingą šalį paliksime ne savo vaikams, o sirams, libiams ir kitiems Islamo civilizacijos atstovams. Išsipildytų ne toks senas, nors jau primirštas sovietų planas „Lietuva be lietuvių*“³⁸.

Neapykantos kalbos elementų turinčiose tirtose publikacijose aptinkama nemažai teiginių, kuriais skelbiama, kad nereiktų vargintis pabėgėlių priimti tinkamai bei rūpintis jų integracija. Teigiama, kad toks elgesys tik padidins pabėgėlių vykimą į Europą, kurio neva tikrai nereikia. Tokio pobūdžio aktualijose deklaruojama, kad priimdami pabėgėlius europiečiai netiesiogiai kviečia pabėgėlius atvykti, o to daryti nereikia – nevertėtų pabėgėliams rodyti palankią Europos pusę,

³⁷ ZASČIURINSKAS, Mečislovas. Pabėgėliai – Lietuvos pabėgėliai?. In: 15min.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 8 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/mecislovas-zasciurinskas-pabegeliai-lietuvos-pabegeliai-18-526628>).

³⁸ BILOTAITĖ, Agnė, išnaša 26.

pavyzdžiui: „Kiekvienas svetingumo požymis dar labiau skatina migrantų atvykimą, sukelia nepagrįstas viltis apie turtingą ir nerūpestingą gyvenimą Europoje“³⁹. Tokio pobūdžio publikacijose neretu atveju svarstoma, kad pabėgėliams nerodant svetingumo migraciją sumažėtų.

Išvados

Atlikus Lietuvos interneto dienraščių „Delfi.lt“, „15min.lt“, „Lrytas.lt“ ir „Alfa.lt“ aktualijų apie pabėgėlius tyrimą, galima išskirti pabėgėlių pateikimo juose tendencijas. Jas galima suskirstyti į stereotipus bei išankstines nuostatas, pasitelkiant šias priemones pateikiami dažniausiai neigiami pabėgėlių aprašymai.

Tirtose publikacijose pabėgėliai dažniausiai aprašomi šiais stereotipais: radikalūs musulmonai, teroristai, nusikaltėliai, išlaikytiniai bei apsimetėliai. Pabėgėliai vadinami ir savo šalių neginančiais bailiais, vietoj to pasirinkę vykti į Europą. Visus šiuos stereotipus tirtų publikacijų autoriai dažniausiai pagrindžia vyraujančiomis nuomonėmis, asmeniniais įsitikinimais ar nepatvirtintais faktais. Verta pabrėžti, kad toks pabėgėlio vaizdavimas tirtuose Lietuvos interneto dienraščiuose gali atsirasti ir visuomenėje, nuolat gaunančioje tokio pobūdžio informaciją apie pabėgėlius.

Išankstinėmis nuostatomis tirtose aktualijose kuriami neigiami su pabėgėliais susiję ateities scenarijai. Teigiama, kad pabėgėliai nesugebės integruotis į Europos šalių darbo rinkas, net laikui bėgant negalės tapti pilnaverčiais Europos šalių visuomenių nariais. Keliami daug ksenofobiškų nuotaikų, teigiant, kad pabėgėlių atvykimas sunaikins europiečių tradicijas, papročius bei daugiausiai išpažinėjų Europoje turinčią krikščionybės religiją. Kai kuriose publikacijose galima aptikti ir teiginių, kuriuose pabėgėlių vykimas į Europą siejamas iš su visišku Senojo žemyno sunaikinimu.

Apibendrinant, Lietuvos interneto dienraščių aktualijose aptikta neapykantos kalbos raiška apima daug negatyvių aspektų. Tai gali prisidėti

³⁹ PAULAUSKAS, Artūras. Pabėgėliai turės grįžti. In: 15min.lt [interaktyvus]. 2015 m. spalio 12 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/arturas-paulauskas-pabegeliai-tures-grizti-18-533610>).

prie priešiško procesų pabėgėlių atžvilgiu – gali trukdyti sklandžiai integracijai, Europos šalių visuomenių narių požiūriui bei politinių sprendimų priėmimui.

Kaip išvengti neapykantos kalbos?

Tam, kad neapykantos kalbos raiškos rengiant informaciją apie pabėgėlius būtų galima išvengti, privaloma suvokti neapykantos kalbos koncepciją, galimą jos poveikį bei pasekmes. Remiantis šiuo tyrimu galima papildyti rekomendacijas, padėsiančias išvengti neapykantos kalbos informuojant apie pabėgėlius:

1. Rengiant informaciją svarbu suvokti jos kontekstą, aprašomus įvykius nulėmusias priežastis.
2. Svarbu skirti laiko faktų patikrinimui, tik patvirtintais faktais galima grįsti surinktą informaciją.
3. Svarbus informacijos šaltinių patikimumas bei šaltinių priklausomybė tam tikroms politinėms jėgoms ar kitoms organizacijoms. Reikia įvertinti ar visada teikiamą informaciją verta skelbti, ypač, jei ji grįsta diskriminaciniais, rasistiniais ar ksenofobiškais pareiškimais.
4. Rengiant informaciją apie pabėgėlius reikia gerai išmanyti politinę situaciją, žinoti, kodėl vyksta tam tikri aprašomi procesai.
5. Reikia suvokti tai, kad pabėgėlis gali būti patyręs daug kančių, smurto, todėl bendravimas gali būti sudėtingas. Komunikuojant su pabėgėliu svarbu atsižvelgti į jo emocinę būseną, įvertinti šalies, iš kurios pabėgo, politinę, kultūrinę, religinę aplinką.
6. Svarbu įsiminti, kad pavieniais atvejais negalima grįsti visų pabėgėlių elgesio.
7. Rengiant informaciją svarbu suvokti ir savo asmenines pažiūras, įvertinti, kaip tai lemia informacijos pateikimą.
8. Svarbu išsiaiškinti pateikiamus terminus, įvertinti naudojamas lingvistines priemones ir kokį poveikį jos gali turėti konkrečiame kontekste.

9. Rekomenduojama vengti visuomenėje vyraujančių nuomonių, stereotipų, išankstinių nuostatų.
10. Privaloma atsižvelgti į žurnalistų etikos principus bei jų laikytis.

Įteikta 2016 m. lapkričio 7 d.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

Literatūra

1. GEMIUS BALTIC [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.audience.lt/>).

2. Internetinis terminų žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/k/kse-nofobija>).

3. KEEN, Ellie; GEORGESCU, Mara. *Bookmarks – A manual for combating hate speech online through human rights education*. Strasbourg, 2014, p.138.

4. LIETUVOS RESPUBLIKOS GENERALINĖ PROKURATŪRA. *Metodinės rekomendacijos dėl nusikalstamų veikų, padarytų rasiniais, nacionalistiniais, ksenofobiniais, homofobiniais ar kitais diskriminacinio pobūdžio motyvais, ikiteisiminio tyrimo organizavimo, vadovavimo jam ir atlikimo ypatumų* [interaktyvus]. 2009 m. gruodžio 23 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.prokuraturos.lt/data/public/uploads/2015/12/metrek-del-neapykantos-2009-12-23.pdf>).

5. *Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas*: 2006 m. liepos 11 d. Nr. X-752 [interaktyvus]. Vilnius. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=280580&p_query=&p_tr2=).

6. *Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas* [interaktyvus]. Vilnius, 2016. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.etikoskomisija.lt/teisine-informacija/etikos-kodeksas/item/69-lietuvos-visuomenes-informavimo-etikos-kodeksas>).

7. *Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas* [interaktyvus]. Vilnius, 2005. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.etikoskomisija.lt/teisine-informacija/etikos-kodeksas/item/10-etikos-kodeksas>).

8. RAPOLIENĖ, Gražina. *Ar senatvė yra stigma? Senėjimo tapatumas Lietuvoje*: daktaro disertacija [interaktyvus]. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012,

p. 33. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20121001_092814-83904/DS.005.0.01.ETD).

9. SUSLAVIČIUS, Antanas. *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. 293 p. ISBN 9986-19-853-4.

10. *Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo: Generalinės Asamblėjos 1965 m. gruodžio 21 d. 2106 A (XX) rezoliucija* [interaktyvus]. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0870461405C9>).

11. WODAK, Ruth; REISIGL, Martin. Discourse and Rasism. In: SCHIFFRIN, Deborah; TANNEN, Deborah; HAMILTON, Heidi. *The handbook of discourse analysis*. Oxford, 2001, 378 p.

Šaltiniai

12. ADOMĖNAS, Mantas. *M. Adomėnas. Anapus juoda ir balta: pabėgėlių klausimu labiausiai trūksta blaivios analizės*. In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 10 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/m-adomenas-anapus-juoda-ir-balta-pabegeliu-klausimu-labiausiai-truksta-blaivios-analizes.d?id=68960070>).

13. BAGUŽIS, Gintaras. *Migracijos ekspertas įspėjo, kokie vaikai augs mišrioje šeimoje*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 30 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://bendraukime.lrytas.lt/man-rupi/migracijos-ekspertas-ispejo-kokie-vaikai-augs-misriose-seimose.htm>).

14. BILOTAITĖ, Agnė. *Bilotaitė: Išmirimo programa: Lietuva priims neginančius savosios tėvynės?* In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugpjūčio 21 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/a-bilotaite-ismirimo-programa-lietuva-priims-neginancius-savosios-tevynes.d?id=68798440>).

15. BILOTAITĖ, Agnė. *Bilotaitė: Išmirimo programa: Lietuva priims neginančius savosios tėvynės?* In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugpjūčio 21 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/ringas/politics/a-bilotaite-ismirimo-programa-lietuva-priims-neginancius-savosios-tevynes.d?id=68798440>).

16. BNS; ELTA. *Situacija Vengrijoje kaista: gyventojus kurstyti ėmė net vyskupas*. In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 9 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės

1 d.] Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/daily/world/situacija-vengrijoje-kaista-gyventojus-kurstyti-eme-net-vyskupas.d?id=68953576>).

17. ČYVAS, Tomas. *Artėja įdomūs ir tolerantiški laikai*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugpjūčio 27 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/arteja-idomus-ir-tolerantiski-laikai.htm>).

18. DUMALAKAS, Arūnas. *Į Vilnių atsikraustys pabėgėlių? Taigi išprieivartaus!* In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 29 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/i-vilniu-atsikraustys-pabegeliu-taigi-isprieivartaus.htm>).

19. LAPĖNAS, Saulius. *Džihadas Lietuvoje? Saugumo specialistai apie migracijos grėsmes*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. spalio 14 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://pasaulis.lrytas.lt/rytai-vakarai/dzihadas-lietuvoje-saugumo-specialistai-apie-migracijos-gresmes.htm>).

20. LRYTAS.LT. *Pabėgėlis iš Sirijos sudaužė britės širdį šlykščiausiu melu*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. spalio 31 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://gyvbudas.lrytas.lt/likimai/pabegelis-is-sirijos-sudauze-brites-sirdi-slyksciausiu-melu.htm>).

21. PARULSKIS, Sigitas. *Bėgliai – išbandymas kultūrai*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 8 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/begliai-issbandymas-kulturai.htm>).

22. PAULAUSKAS, Artūras. *Pabėgėliai turės grįžti*. In: 15min.lt [interaktyvus]. 2015 m. spalio 12 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/arturas-paulauskas-pabegeliai-tures-grizti-18-533610>).

23. PUKENĖ, Rūta. *Dėl naujos dovanos pabėgėliams – šokas*. In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. spalio 1 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/daily/education/del-naujos-dovanos-pabegeliams-sokas.d?id=69124354>).

24. SPURYTĖ, Virginija; JACKEVIČIUS, Mindaugas. *Prakalbo pabėgėlių centre Vokietijoje dirbantis lietuvis: žmonės tai turi žinoti*. In: Delfi.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 9 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/prakalbo-pabegeliu-centre-vokietijoje-dirbantis-lietuvis-zmones-tai-turi-zinoti.d?id=68946884>).

25. VINOKURAS, Arkadijus. *Atviras laiškas bėgliams iš Artimųjų Rytų*. In: Lrytas.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 25 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/atviras-laiskas-begliams-is-artimuju-rytu.htm>).

26. ZASČIURINSKAS, Mečislovas. Pabėgėliai – Lietuvos pabėgėliai? In: 15min.lt [interaktyvus]. 2015 m. rugsėjo 8 d. [žiūrėta 2016 m. gegužės 1 d.]. Prieiga per internetą (<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nuomones/mecislovas-zasciurinskas-pabegeliai-lietuvos-pabegeliai-18-526628>).

The Usage of Hate Speech in Lithuanian Online Newspapers Publications about Refugees

Ieva Balsiūnaitė

Summary

The aim of this article is to analyse the concept of hate speech and how it is used in describing refugees in Lithuanian internet newspapers. The research shows the ways of how hate speech becomes a tool for constructing the portrait of refugees and describing other processes related to them, such as migration or integration. Presumptions of hate speech are also described in this article. Period of research: August – October, 2015. Lithuanian Internet newspapers that were analysed: “Delfi.lt”, “15min.lt”, “Lrytas.lt” and “Alfa.lt”. *Work tasks*: to analyse the concept of hate speech, to reveal the cases of hate speech in publications about refugees; to determine premises of the effect of hate speech expression in Lithuanian internet newspapers; to determine the connection between hate speech and journalistic work ethics; to give recommendations for recognizing and avoiding hate speech in the media.

Having analysed academic literature and researched publications, it was concluded that hate speech connected to refugees is spread by using stereotypes, prejudices and racist statements. Refugees are often described as threatening strangers, who will not be able to integrate in European countries. Furthermore, according to elements of the hate speech used in articles analysed, refugees will harm European culture and make an impact on the security in different countries of Europe.

Keywords: hate speech, refugee, media, stereotype, prejudice, racism, discrimination, xenophobia, integration, discourse, analysis.